

Стадницька Юлія Юріївна

кандидат економічних наук, асистент кафедри туризму

Національний університет «Львівська політехніка»

Стадницкая Юлия Юрьевна

кандидат экономических наук, ассистент кафедры туризма

Национальный университет «Львовская политехника»

Stadnytska Yuliia

PhD, Assistant Lecturer of the Department of Tourism

Lviv Polytechnic National University

Казимира Ірина Ярославівна

кандидат технічних наук,

доцент кафедри екологічної безпеки та природоохоронної діяльності

Національний університет «Львівська політехніка»

Казимира Ирина Ярославовна

кандидат технических наук,

доцент кафедры экологической безопасности и природоохранной деятельности

Национальный университет «Львовская политехника»

Kazymyra Iryna

PhD, Associate Professor of the Department of

Ecological Safety and Nature Protection Activity

Lviv Polytechnic National University

ЧИННИКИ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

ФАКТОРЫ ДИФФЕРЕНЦИАЦИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ПРИВЛЕКАТЕЛЬНОСТИ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

FACTORS OF DIFFERENTIATION OF REGIONS INVESTMENT ATTRACTIVENESS IN UKRAINE

Анотація. Проаналізовано особливості впливу природних умов, природних ресурсів і якості довкілля на формування інвестиційної привабливості регіонів України. Виявлено, що рівень забруднення довкілля є вагомим чинником розміщення господарської діяльності. Розглянуто соціально-економічні чинники розміщення господарської діяльності. Рекомендовано оцінювати інвестиційну привабливість конкретних місць регіону для певного виду господарської діяльності.

Ключові слова: інвестиційна привабливість, чинники розміщення господарської діяльності, рівень забруднення, природні ресурси та умови.

Аннотация. Проанализированы особенности влияния природных условий, природных ресурсов и качества окружающей среды на формирование инвестиционной привлекательности регионов Украины. Обнаружено, что уровень загрязнения окружающей среды является важным фактором размещения хозяйственной деятельности. Рассмотрены социально-экономические факторы размещения хозяйственной деятельности. Рекомендуется оценивать инвестиционную привлекательность конкретных мест региона для определенного вида хозяйственной деятельности.

Ключевые слова: инвестиционная привлекательность, факторы размещения хозяйственной деятельности, уровень загрязнения, природные ресурсы и условия.

Summary. Features of the influence of natural conditions, natural resources and environmental quality on the formation of investment attractiveness of the regions of Ukraine are analyzed. It was found that the level of environmental pollution is an important factor in the location of economic activity. The socio-economic factors of the location of economic activity are considered. It is recommended to evaluate the investment attractiveness of specific places in the region for a certain type of economic activity.

Key words: investment attractiveness, factors of economic activity location, level of pollution, natural resources and conditions.

Постановка проблеми. Одна з особливостей України полягає в її неоднорідності, як в з огляду на географічні умови, так і в плані соціально-економічного розвитку [1–3]. Фахівці з проблематики регіонального розвитку вважають це позитивом, оскільки можна розробити різноманітні «пакети» інвестиційних умов для широкого кола потенційних інвесторів, адже кожний інвестор орієнтується на цілком конкретні характеристики територій, які для нього є визначальними [3]. У той же час географічна чи соціально-економічна неоднорідність далеко не завжди означає однакову якість інвестиційних умов.

Метою статті є дослідження особливостей впливу природних умов, природних ресурсів та якості навколишнього природного середовища на формування інвестиційної привабливості регіонів України.

Аналіз публікацій. Теоретичні та методологічні основи формування інвестиційної привабливості регіонів висвітлені у фундаментальних працях вітчизняних науковців, таких як Крайник О., Кравців В., Краківська В., Гапонюк О., Савлук О., Жук П. [1, 2, 4, 5]. Однак виникає необхідність такого підходу, який би базувався на обґрунтованій ідентифікації чинників диференціації інвестиційної привабливості регіонів.

Виклад основного матеріалу. Історично, географічні умови є одним з найбільш важливих факторів процвітання чи занепаду регіонів. Зараз їх значення для господарської діяльності зменшилось, але продовжує залишатись вагомим. На інвестиційний потенціал території впливають дві групи географічних факторів — природні (фізико-географічні) та економічні (економіко-географічні).

Розглянемо фізико-географічні умови. Переважна частина території України має рівнинний характер, гори займають лише 5% території. З точки зору економіки важливо те, що рівнини мають родючі ґрунти і є придатними для використання в сільському господарстві. Відмінності у площі земель сільськогосподарського призначення між областями є приблизно пропорційними до різниці у їх загальній площі. Гірські умови створюють труднощі не лише для сільського господарства, але й для промисловості та розвитку інфраструктури [4–5]. Однак, розглядаючи гірські території з погляду привабливості для провадження там господарської діяльності, варто наголосити на необхідності врахування економіко-правового регулювання розвитку гірських територій, яке здійснюється з допомогою Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [6].

Географічне розташування різних регіонів України має свої особливості. Із семи країн, з якими межує Україна, три (Польща, Словаччина, Угорщина) входять до групи держав з високим рівнем доходів за класифікацією Світового банку, ще три (Румунія, Росія, Білорусь) — до групи країн з рівнем доходів,

вищим за середній, і одна країна-сусід (Молдова) має рівень доходів нижчий, ніж середній у світі. Наявність спільних кордонів з розвиненими країнами може вважатись фактором, що сприяє інвестиційній привабливості. Спільні кордони з «найбагатшими» з сусідів мають три західні області України — Волинська, Львівська та Закарпатська, а окремі області мають спільні кордони з кількома державами (наприклад, Закарпатська чи Волинська області). У той же час дев'ять областей не мають сухопутного кордону з іншими державами, чи навіть є виключно внутрішніми територіями країни (як Дніпропетровська, Кіровоградська, Полтавська області, тощо). Проте розташування в центрі країни робить їх важливими транзитними регіонами.

Територія України омивається двома морями — Чорним та Азовським, вихід до яких мають шість регіонів. Це посилює їх інвестиційну привабливість з точки зору транзитного потенціалу, а також створює додаткові можливості для внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Варто підкреслити, що основні переваги мають місця (райони) безпосереднього контакту з морем і дещо менші — регіон в цілому.

Важливим чинником інвестиційної привабливості місць є наявність природних ресурсів. Природні ресурси розподілені серед регіонів України дуже нерівномірно. У надрах окремих областей містяться поклади корисних копалин, які мають світове значення. У частині інших регіонів запаси мінералів, енергетичних ресурсів та інших копалин є невеликими і мають лише місцеве значення. Поклади деяких видів копалин є лише у кількох регіонах, поклади інших — у більшості областей. Слід також зазначити, що нерівномірним є не лише розподіл копалин, але й регіональний розподіл діяльності з їх видобутку. У частині регіонів наявні родовища використовуються вельми інтенсивно, тоді як в іншій частині існує значна кількість родовищ, які взагалі не розробляються [7].

Водні ресурси теж враховують при оцінюванні інвестиційної привабливості регіону, особливо для окремих видів господарської діяльності. Найбагатшими на водні ресурси є центральні області України, а найменше забезпечені ними Південна та Західна Україна. Захід України характеризується наявністю досить щільної річкової сітки, проте площа водного дзеркала ставків у цій частині України невелика. Найважливіша водна артерія України — Дніпро — протікає по території восьми регіонів України (Київської, Черкаської, Запорізької та інших областей). Важливі судноплавні річки течуть також по території Одеської (Дунай, Південний Буг, Дністер), Миколаївської (Південний Буг), Вінницької (Південний Буг, Дністер), Кіровоградської (Південний Буг), Хмельницької, Чернівецької, Тернопільської та Івано-Франківської областей (Дністер). Крім цього судноплавна притока Дніпра — Десна — тече по території Чернігівської та Київської областей.

Щораз вагомішим чинником розміщення господарської діяльності стає рівень забруднення довкілля. Східні регіони України залишаються найбільш забрудненими, що зумовлено масштабними викидами від промислових виробництв. Так, на три області припадає дві третини (67,4%) викидів шкідливих речовин в Україні. У той же час, найменше викидів зареєстровано в регіонах, які характеризуються нижчим рівнем промислового розвитку (в Херсонській та Чернівецькій областях). При цьому за показником обсягів викидів у розрахунку на одиницю площі ситуація виглядає дещо інакше. Найбільше викидів у розрахунку на одиницю площі припадає на Донецьку область (хоча зараз це зона проведення АТО і про інвестиційну привабливість говорити не доводиться), з огляду на велику кількість викидів в атмосферу на малій території на другому місці знаходиться місто Київ, а на третьому — Дніпропетровська область. Найменший показник викидів у розрахунку на одиницю площі мають Волинська, Чернівецька та Херсонська області [7].

Високий рівень забруднення навколишнього природного середовища може стати серйозним бар'єром для розвитку видів господарської діяльності, що потребують чистого довкілля. З іншого боку, регіони з невисоким рівнем забруднення довкілля можуть використати це як суттєвий чинник економічного розвитку.

Негативний вплив на довкілля мають не лише викиди шкідливих речовин в атмосферу, але й відходи (у т.ч. відходи домогосподарств). Варто зазначити, що частина відходів може утилізуватись, перероблятися чи спалюватись. Проте решта залишається на території регіону, збільшуючи навантаження на навколишнє середовище. Значні масштаби ресурсокористування економіки України спричиняють високі обсяги щорічного утворення та нагромадження твердих відходів виробництва і споживання. В Україні щорічно утворюється близько 1 млрд тонн твердих відходів виробництва та споживання. Тільки десята частина із них застосовується як вторинні матеріальні ресурси, а решта потрапляє в сховища, шламонакопичувачі, терикони. Тверді промислові відходи займають площу близько 1600 км², а загальний їх обсяг досягає 25 млрд тонн, в тому числі 4,5 млрд тонн високотоксичних відходів.

Основними джерелами утворення твердих відходів в Україні залишаються підприємства гірничорудного, хімічного, металургійного, машинобудівного, паливно-енергетичного та будівельного комплексів, які займають і будуть займати в найближчій перспективі провідне місце в структурі національної економіки. А отже, у найближчій перспективі не передбачається суттєвих структурних змін в утворенні твердих промислових відходів. Тверді відходи є одним з найбільш вагомих чинників негативного впливу на довкілля: призводять до забруднення підземних та поверхневих вод, погіршення стану

атмосферного повітря, земельних ресурсів, тощо. Оскільки в Україні не подолано розрив між прогресуючим накопиченням відходів та заходами з їх утилізації та знешкодження, така ситуація посилюватиме просторову диференціацію між регіонами України щодо обсягів накопичених відходів.

Очевидно, на інвестиційну привабливість місць і регіонів впливають не лише еколого-економічні чинники розміщення господарської діяльності, пов'язані з наявністю чи відсутністю природних ресурсів, особливостями природних умов, якістю довкілля. Досліджуючи природні ресурси та умови з точки зору їх впливу на інвестиційну привабливість регіонів України, варто наголосити на необхідності аналізу соціально-економічних чинників розміщення господарської діяльності, оскільки вплив еколого-економічних чинників суттєво залежатиме від них.

Важливим показником інвестиційної привабливості регіону, тісно пов'язаним з природними умовами, є наявність, доступність та якість інфраструктури, передусім транспортної. Вона охоплює залізницю, залізничні вузли й станції, автомобільні дороги, автомагістралі, вулиці, авіалінії та аеропорти, річкові шляхи й порти, морські порти, вантажні термінали, тощо. Щільність автомобільних доріг та щільність залізничних колій вважаються основними показниками розвитку транспортної інфраструктури регіонів, який у першу чергу беруть до уваги інвестори. Варто звернути увагу на ту обставину, що поряд із щільністю доріг варто було б аналізувати і їхню якість, оскільки від цього залежить швидкість, комфортність, безпека і вартість переміщення.

На залізничний транспорт в Україні припадає більша частина вантажних перевезень. Особливо це стосується перевезення сировини. Тому рівень розвитку залізничних шляхів за певних умов може бути важливим чинником прийняття інвестиційних рішень. Найбільша щільність залізничних колій — в Донецькій (60 км) та у Львівській (59 км) областях. Хоча знову ж таки варто згадати, що Донецька область зараз є зоною проведення АТО і про інвестиційну привабливість цього регіону можна буде говорити лише після нормалізації політичної ситуації.

Говорячи про транспортну інфраструктуру слід згадати і про аеропорти. Як стверджують фахівці, утримання майже 40 цивільних аеропортів (а є ще і військові аеродроми) для України є неабиякою розкішшю. Авіаційної інфраструктури такої щільності не мають сьогодні найрозвиненіші західноєвропейські країни. Як і у випадку з приморським розміщенням, підкреслимо, що деякі вигоди від транспортної інфраструктури має відповідний регіон у цілому, але основні переваги матимуть місця безпосереднього контакту з цією інфраструктурою (залізницею, шосе, аеропортом тощо). З відстанню позитивний ефект транспортної інфраструктури зменшується. Тому сусідні між собою місця Львівської області

(яка має аеропорт) та, наприклад, Волинської (яка не має аеропорту) фактично не відрізнятимуться за показником «наявність аеропорту». Також варто звернути увагу, що види господарської діяльності суттєво відрізняються потребою у транспортній інфраструктурі, а тому універсальні показники насиченості нею не завжди будуть корелювати з інвестиційною привабливістю відповідних територій.

Наявність людських ресурсів є одним із ключових факторів виробництва. Вплив цього фактору на інвестиційну привабливість є багатовимірним. З одного боку, важливою характеристикою регіону як такого є чисельність та особливості розміщення населення. З іншого боку, для потенційного інвестора велике значення мають кількість, якість та розміщення робочої сили та стан ринку праці (зокрема, наявність надлишку чи дефіциту робочої сили).

Населення розподілене по регіонах України також нерівномірно. Відмінності між регіонами щодо кількості та структури населення варто характеризувати з позицій основних чинників, які впливають на інвестиційну привабливість: наявності людських ресурсів, включаючи чисельність населення, частку економічно активного населення та щільність його розміщення; якості людських ресурсів, індикатором якого є рівень освіти; характеристик ринку праці, у тому числі рівня заробітної плати та безробіття.

Частка економічно активного населення (особи у віці 15–70 років, які працюють або шукають роботу) є приблизно однаковою майже у всіх регіонах України — від 61% до 66,4%. Найбільша кількість економічно активного населення є у Дніпропетровській (1,6 млн.) області та у Києві (1,5 млн.). Найменша чисельність економічно активного населення у Чернівецькій (0,4 млн.), Кіровоградській (0,5 млн.), Волинській (0,5 млн.) області. Висока щільність населення може розглядатися як фактор, що загалом підвищує інвестиційну привабливість регіону [7].

Регіони України є різними за щільністю населення. При цьому, якщо у регіоні мешкає багато людей, це не завжди означає, що щільність населення у ньому є високою. Очевидно, що найбільшою концентрацією населення є у місті Києві (3 368 осіб на км² відповідно). Крім них, до групи регіонів з найбільшою щільністю входять як багаті на людські ресурси східні регіони (Дніпропетровська область), так і західні області, які мають порівняно невелике населення (наприклад, Львівська область). У перелічених вище регіонів щільність населення становить від 98 до 116 осіб на км². До групи областей з найменшою щільністю населення (від 34 до 48 осіб на км²) входять Сумська, Миколаївська, Житомирська, Кіровоградська, Херсонська та Чернігівська області [7].

Ще одним показником, який є індикатором концентрації населення, є співвідношення міських та сільських мешканців. Найбільший рівень урбанізації

спостерігається у східних промислових регіонах, де частка міського населення становить від 77% до 90,6%. Найнижчою частка міського населення є на заході України (від 37,2% до 49,9%). Як висновок, позитивний вплив високої щільності населення має бути найбільшим у східних регіонах, а також у деяких західних областях України. Варто додати, що негативний ефект низької щільності населення зменшується за наявності розвинутої транспортної інфраструктури.

Висока чи низька якість робочої сили у різних регіонах є однією із причин різниці у продуктивності праці. Індикатором якості робочої сили є, зазвичай, рівень освіти населення. Висока частка населення з вищою освітою може свідчити про наявність більшої кількості кваліфікованих кадрів (за інших рівних умов), а також дозволяє зменшити витрати підприємств на навчання та сприяти успішному впровадженню інновацій. Найвищою частка осіб з вищою освітою у структурі економічно активного населення є у м. Київ (56,9%), високу частку працівників з вищою освітою мають Харківська (34%) та Львівська області (30%), а найменша частка економічно активного населення з вищою освітою — у Житомирській (20%), Чернівецькій (19%) та Волинській (21%) областях. Крім кількісного, важливим є і якісний вимір. Вищі навчальні заклади Києва, Львова, Харкова та Дніпра посідають провідні місця у національних рейтингах. Відповідно, якість робочої сили є перевагою саме цих регіонів.

Вважається, що величина заробітної плати впливає на інвестиційну привабливість неоднозначно. З одного боку, заробітна плата складає більшу частину доходів громадян. Тому високий рівень зарплати означає високий рівень купівельної спроможності. З іншого боку, низька заробітна плата в регіоні дозволяє зменшити витрати роботодавців на робочу силу, що підвищує інвестиційну привабливість регіону, особливо коли мова йде про трудомісткі виробництва.

Звернемо увагу на обставину, яка часто залишається поза увагою дослідників. Потенційного інвестора цікавить, зазвичай, не усереднений рівень заробітної плати у регіоні, а її рівень у відповідній сфері господарської діяльності. Для аналізу рівня заробітної плати як чинника інвестиційної привабливості регіону необхідною є інформація про рівень оплати праці за видами господарської діяльності у регіональному розрізі.

Для оцінювання значення чинників розміщення господарської діяльності у різних регіонах застосовують соціологічні опитування, хоча, незважаючи на популярність, вони не завжди є коректними. Основним їх недоліком є відсутність інформації, для яких саме видів господарської діяльності важливим є відповідний чинник розміщення. Інформація, базована лише на регіональних аспектах без врахування аспектів галузевих, не може свідчити про роль досліджуваних чинників розміщення у прийнятті

локалізаційного рішення для конкретного виду господарської діяльності [8].

Для подальшого дослідження диференціації інвестиційної привабливості регіонів України та тенденцій розміщення різних видів господарської діяльності планується застосувати такий метод інтелектуального аналізу як алгоритм k-середніх та його модифікації [9] для кластеризації областей за рівнем зв'язку між обсягами інвестицій та еколого-економічними показниками.

Висновки. Диференціація інвестиційної привабливості регіонів України є наслідком просторових

проявів чинників розміщення господарської діяльності. При цьому, інвестиційну привабливість не завжди потрібно відносити до регіону у цілому, оскільки чинники розміщення господарської діяльності мають конкретну просторову прив'язаність і їхній вплив зменшується з відстанню. Слід розглядати інвестиційну привабливість конкретних місць регіону для певного виду господарської діяльності. Соціально-економічні чинники розміщення господарської діяльності посилюватимуть чи послаблюватимуть вплив природних факторів на інвестиційну привабливість регіонів України.

Література

1. Гапонюк О.І. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України [Текст] / О.І. Гапонюк // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: збірник наукових праць: у 2-х вип. — ПДТУ. — Маріуполь. — 2011. — Вип. 2. — С. 60–65.
2. Савлук О. Оцінка інвестиційної привабливості регіонів України [Електронний ресурс] / О. Савлук // Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. — 2013. — № 5. — С. 31–44. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vknteu_2013_5_4.pdf
3. Інвестиційна привабливість регіонів (повна версія) / Підготовлено Київським міжнародним інститутом соціології у партнерстві з Інститутом економічних досліджень та політичних консультацій на замовлення Державного агентства з інвестицій та управління національними проектами України. — Київ, 2014. — 390 с.
4. Кравців В.С. Гірська політика: міжнародні аспекти та світовий досвід / В.С. Кравців, Ю.І. Стадницький. — Львів: ІРД НАН України, 2005. — 50 с.
5. Жук П.В. Методологічні основи та практичні завдання сталого розвитку гірських територій України / П.В. Жук // Регіональна економіка. — 2014. — № 3(73). — С. 66–75.
6. Закон України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» [Електронний ресурс] / Документ 56/95-вр, чинний, поточна редакція — Редакція від 13.12.2005, підстава 3108–15.
7. Стадницький Ю.І. Просторова економіка: навчальний посібник / Ю.І. Стадницький, І.В. Бакушевич, Ю.Ю. Стадницька. — Тернопіль: ТІСІТ, 2011. — 400 с.
8. Стадницька Ю.Ю. Диференціація інвестиційної привабливості регіонів України у ракурсі чинників розміщення господарської діяльності / Інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах: матеріали Міжнародної НПК, (Мукачєво, 24–25 квітня 2015 р.). — с. 279–281.
9. Берко А.Ю. Моделювання взаємозв'язку між економічними показниками та якістю атмосферного повітря / А.Ю. Берко, О.В. Домашовець, І.Я. Казимира // Сучасні проблеми інформатики в управлінні, економіці, освіті та подоланні наслідків Чорнобильської катастрофи: [матеріали XV Міжнародного наукового семінару, Київ — оз. Світязь, 4–8 липня 2016 року] / за наук. ред. д.е.н., проф. М.М. Єрмошенка; Національна академія управління; Міжнародна академія інформатики. — К.: Національна академія управління, 2016. — С. 245–249.